

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Здійснено аналіз психологічних досліджень професійно важливих якостей працівників органів внутрішніх справ у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Визначено, що основними групами професійно важливих якостей працівників органів внутрішніх справ є комунікативні, особистісні, морально-ділові якості та мотивація.

Ключові слова: професійно важливі якості, особистість, дослідження, працівники органів внутрішніх справ, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасний стан діяльності органів внутрішніх справ (далі – ОВС) характеризується реформуванням усіх напрямів оперативно-службової діяльності практичних підрозділів ОВС та підготовки фахівців у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України. Реформування системи органів внутрішніх справ спрямовано на визначення нових вимог до професійної підготовленості працівників ОВС, розробку нових форм і методів усебічного формування їхньої високопрофесійної особистості. Відповідно виникає нагальна потреба у дослідженні психологічних особливостей та вимог до особистості працівника ОВС.

Стан дослідження. З'ясуванню професійно важливих якостей працівників ОВС присвячені праці В. Андросюка, Л. Балабанової, В. Барко, С. Бочарової, М. Варія, В. Доценко, О. Землянської, С. Ларіонова, П. Макаренка, Н. Мілорадової, В. Медведєва, Г. Попової, О. Тімченка, О. Цильмак, С. Яковенка та ін.

Метою статті є узагальнення наукових доробок з дослідження професійно важливих якостей працівників ОВС.

Виклад основних положень. В. О. Лефтеров, О. В. Тімченко характеризують професійну діяльність працівників органів внутрішніх справ як різноманітну та складну; яка має низку відмінностей від інших професійних діяльностей, зокрема, яким притаманні екстремальні, небезпечні умови праці. Вчені зазначають, що, по-перше, професія працівника органів внутрішніх справ характеризується надзвичайною різноманітністю вирішуваних завдань. Програма вирішення цих завдань може бути виражена в найзагальнішій формі, як правило, сформульованій у правовій нормі. По-друге, професія працівника органів внутрішніх справ за усієї її складності і розмаїтості цілком піддається

правовому регулюванню, і це впливає на особистість кожного працівника органів внутрішніх справ. Вже під час планування своєї діяльності будь-який працівник подумки зіставляє подальші дії з нормами законодавства, що регламентують ці дії. По-третє, для більшості видів професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ характерна висока емоційна напруженість праці, яка пов'язана з негативними емоціями, необхідністю їхнього подолання, тривалою відсутністю можливості психоемоційної розрядки. По-четверте, професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ пов'язана зі здійсненням особливих владних повноважень, із правом і обов'язком застосувати владу від імені закону. Внаслідок цього у більшості правоохоронців розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Поп'яте, працівнику органів внутрішніх справ доводиться постійно долати опір його діяльності з боку окремих осіб, а в деяких випадках – і мікрогруп, зацікавлених у певному русі справи [2, с. 7].

О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун, розробляючи професіограми юридичних професій, виділяють основні аспекти (сторони) професійної діяльності юриста [1, с. 292].

1. Соціальний – виражається в необхідності ухвалювати соціально значущі рішення в процесі тлумачення і реалізації правових норм, виступати як захисник прав і законних інтересів громадян, організатор боротьби з правопорушеннями на дорученій ділянці, включаючи їх профілактику, проведення правової пропаганди серед населення, а також перевиховання злочинця.

2. Пошуковий – полягає в застосуванні юристом професійних навичок щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення, у зборі інформації, необхідної для вирішення юридичних справ.

3. Реконструктивний – полягає в аналізі та узагальненні всієї зібраної юристом інформації з юридичної справи з метою відтворення уявної моделі ситуації, що потребує правової оцінки.

4. Комунікативний – відображає сторони професійної діяльності юриста, пов'язані з постійним спілкуванням з людьми, – колегами, клієнтами, учасниками справи і тими, хто стосується справи.

5. Організаційний – передбачає ефективну реалізацію юристом посадових повноважень, що виражається у вольових діях щодо організації власної праці і ввіреного йому колективу.

6. Засвідчувальний – виражається у правильному документальному оформленні правових актів: рішень, постанов, протоколів, вироків та ін.

Дослідники зазначають, що ці аспекти характеризують професійну діяльність будь-якого юриста, проте їх зміст і значущість пови-

нні визначатися стосовно конкретної юридичної професії. У кожній із професій ці аспекти діяльності юриста виявляються в різному наборі, з неоднаковою інтенсивністю. Залежно від особистих якостей юриста вони набувають своєрідного, неповторного характеру.

Розглядаючи професійну діяльність працівників ОВС, слід зазначити, що згідно зі статтею 7 Закону України «Про міліцію» на міліцію в Україні покладені адміністративна, профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча та охоронна функції [4].

Характеризуючи оперативно-розшукову діяльність, зауважимо, що її здійснюють працівники ОВС із підрозділів карного розшуку, по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, обласних управлінь (відділів) по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю, оперативних служб. Професійну діяльність цієї категорії слід віднести до складних та небезпечних професій, що, своєю чергою, висуває високі психологічні та психофізіологічні вимоги до кандидатів.

На думку низки дослідників та з огляду на рекомендації МВС України щодо організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ України, визначений перелік професійно-важливих якостей, необхідних для працівників оперативних підрозділів у порядку важливості [3, с. 56–60, 5]. Серед них:

1. Комунікативні якості та вміння: здатність розташовувати до себе людей, викликати до себе почуття довіри; здатність швидко встановлювати необхідні контакти з незнайомими; вміння швидко підхоплювати тон співрозмовника, правильно вибрати форму спілкування залежно від психологічного стану і індивідуальних якостей особи, з якою проводиться робота; вміння об'єктивно оцінити дії інших людей; здатність та вміння обґрунтувати власну точку зору.

2. Інтелектуальні якості: уміння аналізувати інформацію, виділити із великого масиву отриманої інформації ту, яка необхідна для вирішення завдання; здатність визначити декілька можливих шляхів вирішення одного і того ж завдання, вибрати найбільш ефективний, знаходити нестандартні рішення; вміння ухвалити правильне рішення за мінімуму інформації, правильно визначити напрям діяльності; відчуття наявності проблеми там, де здавалось, усе вирішене; здатність розглядати проблеми з декількох різноманітних точок зору, вміння уявити позицію іншої людини.

3. Особливості пам'яті: вміння запам'ятовувати зовнішність людини та її поведінку; вміння запам'ятовувати колір, величину, роз-

мір, рух, місце знаходження об'єкта і т. д.; здатність запам'ятовувати цифри, терміни, імена та прізвища; здатність згадати інформацію у потрібний момент; уміння точно та безпомилково передавати інформацію, яка була почута.

4. Увага: вміння помічати незначні деталі в поведінці осіб; вміння переключати увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на другий і т. д.; здатність тривалий час підтримувати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники; вміння концентрувати увагу на одному об'єкті, а також помічати, що навколо.

5. Вольові якості: здатність брати на себе відповідальність у складних і небезпечних ситуаціях; здатність адекватно оцінювати власні можливості, сили та досягнення; наполегливість у подоланні труднощів.

6. Емоційні особливості: врівноваженість і самовладання в конфліктних ситуаціях; емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень.

7. Моторні якості: здатність до швидких дій в умовах дефіциту часу; висока моторна реактивність (швидка реакція на раптове зорове враження).

Автори підкреслюють, що серед мотивів професійної діяльності оперуповноваженого найбільш значущі ті, які спричиняють відчуття свідомого існування і сприяють особистісному росту. Тому активне прагнення до самореалізації є показником мотиваційної готовності до служби в оперативних підрозділах ОВС.

О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун визначають необхідними якостями оперуповноваженого [1]:

– комунікативні: наполегливість; холонокровність; цілеспрямованість; зосередженість, об'єктивність, поєднання переконання й примусу за дотримання правових норм; здатність поставити себе на місце іншого;

– морально-ділові: розмаїтість видів мислення – наочно-діючого, образного й абстрактного; юридична логіка – поєднання аналізу і синтезу мислення, результатом якого є версії, план розслідування, оцінка доказів; самостійність ухвалення рішень; уява; неупередженість; уміння передбачати слідчу і судову перспективу кримінальної справи;

– особистісні: кмітливість; уміння зберігати таємницю; спостережливість (зокрема психологічна), забезпечувана наявністю чітко сформульованого завдання; терпіння; оперативність у прийнятті рішень; наполегливість; володіння широким спектром оперативно-розшукових навичок; сміливість; уміння оцінити значущість і достовірність отриманої інформації.

Діяльність дільничного інспектора міліції (далі – ДІМ) пов’язана з тісним і постійним контактом із населенням. Основними завданнями професійної діяльності ДІМ є проведення загальної та індивідуальної профілактичної роботи серед жителів адміністративної дільниці; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки на території, що обслуговується, робота з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки, профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю, участь разом з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ у виявленні, попередженні, припиненні адміністративних правопорушень та злочинів, а також у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці [3].

Аналіз проведених досліджень засвідчив, що для успішних дільничних інспекторів найбільш характерні такі психологічні якості: професійна спостережливість; врівноваженість, самовладання у конфліктах; здатність розташовувати до себе людей, викликати у них довіру; тонка спостережливість у душевному житті людини; уміння відстоювати свою точку зору; здібність до відтворення зображення за словесним описом; здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу; уміння робити висновки із суперечливої інформації; пам’ять на зовнішність і поведінку людини; здібність до швидкого встановлення контактів з новими людьми [3, с. 84–85].

Учені обґрунтовують, що діяльність дільничного інспектора не встановлює надто високі вимоги до розвитку пізнавальних процесів, таких як сприйняття, увага, пам’ять, інтелект. Практично достатній є середній рівень розвитку цих функцій, характерний для здорового індивіда.

Дослідники зазначають, що професійний вибір дільничних є полімотивованим, тобто називаються причини і обставини, що входять до різних мотивів і чинників. Мотивами професійного вибору дільничних за ступенем значущості є: змістовно-смісловий – наслідувальний – етичний – соціально-економічний – особистий.

О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун визначають професійно важливими якостями дільничного інспектора такі [1]:

– комунікативні: товариськість; доброзичливість; тактовність; уміння привернути до себе співрозмовника; обов’язковість.

– особистісні: поважне ставлення до людей; неформальне ставлення до своїх обов’язків; любов до своєї професії; відчуття справедливості; увага; кмітливість; логіка мислення; оперативності; воля; зібраність; ініціатива; наполегливість; самодисциплінованість та ін.

Слідчою діяльністю в ОВС України займаються слідчі. Слідчий – це посадова особа, яка здійснює в передбаченому законом порядку розслідування діянь, що мають ознаки злочину [1, с. 294].

Для залучення в практичну діяльність працівників, які проводять слідчі дії, дослідниками визначені основні необхідні професійно важливі якості [3, с. 110–111].

1. Комунікативні: вміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт; комунікативна компетентність (уміння слухати, доброзичливість, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль); уміння розуміти внутрішній світ співбесідника, його мотиви, спонукання, психологічний стан; уміння застосовувати різноманітні стилі поведінки в конфліктних ситуаціях; наявність організаторських і лідерських якостей; почуття гумору; наполегливість і принциповість у прийнятті рішення.

2. Мотиваційні особливості: розвинута мотивація досягнень; виражена мотивація самоактуалізації; обов'язковість, добросовісність, виконавча дисципліна, особиста дисциплінованість; перевага мотивів соціальної значущості в сфері професійної важливості; принциповість, чесність, високий рівень правосвідомості.

3. Пізнавальні процеси: високий рівень інтелектуального розвитку; гнучкість розумових процесів; здатність до аналізу і узагальнення інформації; вміння прогнозувати ситуацію, спостережливість; творче мислення; ерудованість, добра пам'ять, пізнавальна активність, критичність до інформації; відсутність емоційної деструкції.

4. Особистісні якості: стійка адекватна самооцінка; сміливість та активність; самоповага і відповідальність; самостійність і незалежність.

О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун визначають професійно важливими якостями слідчого такі [1]:

– комунікативні: уміння встановити контакт і уникати обговорення питань, що традиційно викликають розбіжності (наприклад, дискутувати про політику, релігію); уміння здійснювати контроль над ходом бесіди (допиту); уміння виявляти співчуття, коли це доречно; наполегливість; витримка; психологічна спостережливість – уміння уловлювати правду і неправду у відповідях, встановлювати істину; принциповість; володіння акторськими даними: здатність зобразити гнів, страх, радість та інші емоції, поза зв'язком із своїми міркуваннями і не розкриваючи свої справжні емоції у кожному випадку; уміння бути терплячим слухачем; поважне ставлення до співрозмовника: не можна принижувати його гідність, погляди або отриману від нього інформацію; емоційна стійкість; особисті якості лідера;

– морально-ділові: знання законодавства; цілеспрямованість; витривалість; спостережливість; уміння виділяти криміналістично значущу інформацію на місці події й в інших умовах; уміння концентрувати увагу і володіти її стійкістю; уміння дотримуватися вимог конспі-

рації і зберігати службові таємниці; вміло використовувати криміналістичну тактику і техніку; володіти арсеналом процесуальних прийомів і навичок розслідування; володіти табельною зброєю і прийомами самооборони;

– особистісні: справедливість; непримириме ставлення до злочинності в будь-яких її проявах; гуманізм; безкомпромісність; здатність поставити себе на місце іншого; психологічна витривалість; активна уява; логічне мислення; інтуїція; об'єктивність – високий рівень самоперевірки; творчий підхід; увага до подробиць; безпристрасність і неупередженість.

Патрульна служба міліції (далі – ПСМ) входить до складу міліції громадської безпеки і виконує службові обов'язки, які пов'язані з охороною громадського порядку та забезпеченням громадської безпеки, профілактикою правопорушень, охороною майна всіх форм власності тощо.

Метою адміністративно-наглядової діяльності є досягнення високого рівня особистісної та майнової безпеки громадян, безпеки суспільства за раціонального використання сил і засобів міліції. Висока і соціальна значущість цієї служби, тому що працівники оберігають і захищають громадян від злочинних посягань, знаходячись у взаємодії з населенням та громадськими організаціями.

Провідними в професійному виборі у працівників ПСМ дослідники визначають мотиви, пов'язані із: змістовними аспектами діяльності; необхідністю слідування зразку, ідеалу працівника ОВС; моральними аспектами служби працівників ОВС; соціально-економічною складовою служби в ОВС; схильністю до військової служби.

Зважаючи на специфіку діяльності, для використання в практичній діяльності працівників ПСМ дослідники виокремлюють такі необхідні професійно важливі якості [3, с. 123–125, 5]:

1. Комунікативні якості та вміння: здатність розташовувати до себе людей, викликати до себе почуття довіри; здатність швидко встановлювати психологічний контакт з різними людьми; вміння розуміти внутрішній світ співбесідника, його мотиви, спонукання, психологічний стан; вміння об'єктивно оцінити поведінку та дії інших людей; вміння застосовувати різноманітні стилі поведінки в конфліктних ситуаціях; наполегливість та принциповість у відстоюванні власної точки зору.

2. Пам'ять: вміння запам'ятовувати зовнішність людини та її поведінку; запам'ятовувати колір, величину, розмір, рух, місце знаходження об'єкта і т. д.; здатність запам'ятовувати цифри, терміни, імена та прізвища; здатність згадати інформацію у потрібний момент; вміння точно та безпомилково передавати почуту інформацію.

3. Мислення: гнучкість мислення (вміння знаходити нестандартні варіанти вирішення проблеми); уміння аналізувати інформацію, виокремити із великого масиву отриманої інформації ту, яка необхідна для вирішення завдання; вміння робити висновки з суперечливої інформації; вміння ухвалювати рішення за нестачі часу та інформації; вміння швидко та вибірково відтворювати необхідну інформацію; здатність визначити декілька можливих шляхів вирішення одного і того ж завдання, вибрати найбільш ефективний, знаходити нестандартні рішення; здатність розглядати проблеми з декількох різноманітних точок зору, вміння уявити позицію іншої людини.

4. Увага: вміння помічати незначні деталі в поведінці осіб; вміння вести спостереження за великою кількістю об'єктів одночасно; вміння переключати увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на другий і т.д.; здатність тривалий час підтримувати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники; вміння вибрати за спостереження необхідну інформацію для вирішення конкретного завдання.

5. Вольові якості: здатність упродовж тривалого часу витримувати високі психоемоційні навантаження без зниження працездатності; здатність брати на себе відповідальність у складних і небезпечних ситуаціях; здатність адекватно оцінювати власні можливості, сили та досягнення; наполегливість за подолання труднощів; спроможність здійснювати цілеспрямований вплив на людей; низька навіюваність.

6. Емоційні особливості: рівноваженість і самовладання в конфліктних ситуаціях; емоційна стійкість під час ухвалення відповідальних рішень.

7. Моторні якості: здатність до швидких дій в умовах дефіциту часу; висока моторна реактивність (швидка реакція на раптове зорове враження).

Висновки. На підставі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених визначено основними групами професійно важливих якостей працівників органів внутрішніх справ комунікативні, особистісні, морально-ділові та мотивацію.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є визначення шляхів, форм і методів формування професійно важливих якостей працівників органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України.

1. Бандурка О. М. Юридична деонтологія: підручник / О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. – Х.: Вид-во НУВС, 2002. – С. 292–328.

2. Лефтеров В. О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: монографія / В. О. Лефтеров, О. В. Тімченко. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – 324 с.

3. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел: справоч. пособие / под ред. Б. Г. Бовина, Н. И. Мягких, А. Д. Сафронова. – М.: Моспечать, 1997. – 167 с.

4. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року №565-ХІІ (станом на 06.11.2012). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>.

5. Про організацію та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ України: лист МВС України від 21 червня 2007 року № 6/2/1 – 3420.

Черкашин А. И. Психологическая характеристика профессионально важных качеств сотрудников органов внутренних дел

В статье проведен анализ психологических исследований профессионально важных качеств сотрудников органов внутренних дел в научных трудах отечественных и зарубежных ученых. Определено, что основными группами профессионально важных качеств сотрудников органов внутренних дел являются коммуникативные, личностные, морально-деловые и мотивация.

Ключевые слова: профессионально важные качества, личность, исследования, сотрудники органов внутренних дел, профессиональная деятельность.

Cherkashin A. Psychological characteristics of professionally important qualities of law enforcement officers

An analysis of psychological research of professionally important qualities of law enforcement officers in the scientific writings of domestic and foreign scholars are made in the article. Determined that the major groups of professionally important qualities of law enforcement officers are communicative, personal, moral and business qualities and motivation.

Key words: professionally important qualities, personality, research, law enforcement officers, professional activity.

Стаття надійшла 21 жовтня 2013 р.